

PAUL RICHARDSON

ΜΥΘΟΙ της
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Οκτώ λανθασμένες
αντιλήψεις για τον κόσμο

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Μύθοι της Γεωγραφίας: Οκτώ λανθασμένες αντιλήψεις για τον κόσμο**
ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: **Myths of Geography: Eight Ways We Get the World Wrong**
Από τις Εκδόσεις Bridge Street Press, Λονδίνο 2024
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Paul Richardson
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μιχάλης Μακρόπουλος
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Μαριάνθη Κιουρτσόγλου, Ηρακλής Καρελίδης
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: BEN PRIOR | LBBG
ΜΑΚΕΤΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Κωνσταντίνος Καπένης

© Paul Richardson, 2023
© Φωτογραφιών εξωφύλλου: Shutterstock
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2024

Πρώτη έκδοση: Νοέμβριος 2024

ISBN 978-618-01-5875-5

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.	PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Από το 1979	Since 1979
Έδρα:	Head Office:
Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoi Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800	Tel.: 2102804800

e-mail: info@psychogios.gr
psychogios.gr

PAUL RICHARDSON

ΜΥΘΟΙ *της* ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ

Οκτώ λανθασμένες
αντιλήψεις για τον κόσμο

Μετάφραση: Μιχάλης Μακρόπουλος

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

Λεπτομερείς πληροφορίες για όλα τα παραθέματα του βιβλίου, καθώς και για πολλά γεγονότα και αριθμούς, μπορεί να βρει ο αναγνώστης στο <https://apps.psichogios.gr/additional-content/30309>

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Φαντασιακές γεωγραφίες

Είναι ο κόσμος ανάποδα;

Copyright-free/Library of Sweden

Όχι και τόσο παλιά, οι χάρτες του κόσμου σχεδιάζονταν με μυθικά πλάσματα να ελλοχεύουν στις παρυφές τους. Δράκοι και τέρατα λυμαίνονταν τη στεριά, ενώ πλάσματα των θαλασσιών βαθών τσάκιζαν τα καράβια και τα κόκαλα οποιωνδήποτε αποτολούσαν να πλεύσουν στα νερά τους. Το Κράκεν και ο Λεβιάθαν караδοκούσαν για να τραβήξουν πλοία στον χαμό, ενώ σειρήνες, φίδια, γιγάντιοι θαλάσσιοι χοίροι και γιγαντιαίοι αστακοί στείχιωναν τα όνειρα των θαλασσινών. Αυτά τα φανταστικά θηρία τρομοκρατούσαν τους χαρτογραφικούς κόσμους του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης. Οι αναφορές για τέρατα στις ανοιχτές θάλασσες αποτέλεσαν τη βάση για ιστορίες και θρύλους, και κατόπιν για τη σχεδίαση αυτών των χαρτών. Ο μύθος και η πραγματικότητα συγχωνεύθηκαν καθώς οι χάρτες παρέσυραν νέους παράτολμους εξερευνητές και τυχοδιώκτες ως τα πέρατα του κόσμου για να επιβεβαιώσουν την ύπαρξη αυτών των τεράτων και των θησαυρών που ενδεχομένως

παρέμεναν ανεξερεύνητοι γύρω τους. Αν αυτές οι ιστορίες αποδεικνύονταν αληθινές, τότε η φήμη και ο πλούτος σίγουρα θα ακολουθούσαν.

Ένα ένα, όμως, αυτά τα πλάσματα και τα τέρατα άρχισαν να εξαφανίζονται από τέτοιους χάρτες, μέχρι που, στα τέλη του 17ου αιώνα, είχαν χαθεί όλα. Η πρόοδος στη ναυπηγική, τη ναυσιπλοΐα και τις τεχνικές χαρτογράφησης σήμαινε ότι οι Ευρωπαίοι χαρτογράφοι είχαν μάθει περισσότερα για τον κόσμο και για το πώς να τον απεικονίζουν με μεγαλύτερη ακρίβεια. Μια εποχή επιστήμης και ορθολογισμού διαδέχθηκε τις προγενέστερες καλλιτεχνικές παραστάσεις και τις φαντασιακές γεωγραφίες του κόσμου. Ωστόσο, αυτοί οι παλαιότεροι χάρτες παραμένουν πλήρεις νοήματος. Τα προσεκτικά σχεδιασμένα πλάσματά τους ανοίγουν σημαντικές πύλες προς τον νου των χαρτογράφων, των δημιουργών αυτοκρατοριών, των περιηγητών και των ναυτικών που κάποτε διέσχιζαν την υφήλιο και τη χαρτογραφούσαν. Φανερώνουν τις ελπίδες, τους φόβους και τις αγωνίες τους προτού αυτές τιθασευτούν από την πρόοδο της τεχνολογίας και τη μετατροπή του «άγνωστου» κόσμου σε «γνωστό».

Αυτοί οι ανεξερεύνητοι τόποι και οι μυθικοί κάτοικοί τους είχαν κάποτε τη δύναμη να διαμορφώνουν τον τρόπο που οι άνθρωποι σκέφτονταν, ονειρεύονταν, και μιλούσαν για τον κόσμο. Σε αυτό το φόντο, το όριο ανάμεσα στην πραγματικότητα και στο μύθευμα θόλωνε, με τις εικόνες του κόσμου να επηρεάζουν το πώς οι άνθρωποι συμπεριφέρονταν και ενεργούσαν εντός αυτού. Σήμερα, τέτοιοι χάρτες μπορεί να φαίνονται ζωντανοί με μύθους και υπερβολές. Ίσως, όμως, δε θα έπρεπε να κρίνουμε τόσο αυστηρά αυτούς τους μεσαιωνικούς μάστορες που τους δημιούργησαν. Διότι τι θα γινόταν αν ο δικός μας κόσμος διαμορφωνόταν εξίσου από τον μύθο και τις διαφορές πεποιθήσεις όσο διαμορφωνόταν κάποτε; Τι θα γινόταν αν οι χάρτες και οι ιδέες που χρησιμοποιούμε για να κατανοήσουμε τον κόσμο σήμερα μας παραπλανούν εξίσου ενεργά;

Ο κόσμος των μύθων παραδοσιακά ανήκε στο βασίλειο του υπερφυσικού και του πνευματικού. Οι αφηγήσεις για τη γέννηση, τη ζωή, τις περιπέτειες ή τον θάνατο μιας σειράς από ανθρώπινους χαρακτήρες ήταν συνυφασμένες με εκείνες των θεών, των ηρώων, των Νυμφών, των Ναϊάδων, των ξωτικών, των τρολ, καθώς και των ζώων και των φυτών, προκειμένου να δώσουν νόημα στον κόσμο. Η άνοδος της οργανωμένης θρησκείας, ακολουθούμενη από μια εποχή επιστήμης και λογικής, μείωσε τις μυστικιστικές ιδιότητες και τις έννοιές τους, αλλά οι μύθοι παρέμειναν τόσο ζωντανοί όσο ποτέ άλλοτε όσον αφορά το πώς είναι οργανωμένος ο κόσμος. Το βιβλίο *Μύθοι της γεωγραφίας*

καταγράφει ένα σύνολο μύθων για την εποχή μας, αποκαλύπτοντας τη διαχρονική ισχύ τους και τον τρόπο με τον οποίο αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο στην κατανόησή μας για τον κόσμο και τη γεωγραφία του.

Όπως οι μύθοι της αρχαιότητας, αυτοί οι μύθοι είναι ιστορίες τόσο ισχυρά ριζωμένες στη συνείδησή μας, που μπορούν ακόμα και να μας εμποδίσουν να αναγνωρίσουμε ότι, στην πραγματικότητα, είναι προϊόντα της δικής μας ενεργής φαντασίας. Παρόλο που οι σημερινές φαντασιακές γεωγραφίες ίσως διαφέρουν από εκείνες του παρελθόντος, μπορούν εξίσου εύκολα να μας ωθήσουν σε ιδεαλιστικές αναζητήσεις του Ελ Ντοράντο ή σε ταξίδια για να σκοτώσουμε δράκους που δεν υπήρξαν ποτέ. Αυτό το βιβλίο εξετάζει μερικές από τις θεμελιώδεις πεποιθήσεις που καθορίζουν τη ζωή μας και τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνουν την εμπειρία μας από τον κόσμο. Αποκαλύπτει ότι, με πολλούς τρόπους, «ο μύθος είναι γεωγραφία».

Αυτοί οι μύθοι είναι φαντασιακές γεωγραφίες: κατανοήσεις του κόσμου – και των χωρών, των ηπείρων, των συνόρων και των περιοχών του – που υπάρχουν στο μυαλό καθενός από εμάς. Τέτοιοι μύθοι δεν αντανakλούν το πώς είναι πραγματικά ο κόσμος, αλλά πώς φανταζόμαστε ότι είναι. Εμφανίζονται γύρω μας και επαναλαμβάνονται συνεχώς σε εικόνες, βιβλία, ιστορίες, χάρτες, σχολικά εγχειρίδια, ομιλίες, παραστάσεις, ταινίες, μέσα μαζικής ενημέρωσης. Καθένας από αυτούς διαμορφώνει το πώς αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο και πώς ζούμε σε αυτόν. Ωστόσο, όπως τα τρομακτικά τέρατα που γέμιζαν κάποτε τους χάρτες μας, δε μας λένε τι υπάρχει πραγματικά εκεί έξω, αλλά αντίθετα αποκαλύπτουν τις δικές μας ανησυχίες, επιθυμίες και αγωνίες. Αυτοί οι μύθοι είναι φακοί μέσα από τους οποίους αντανakλάται ο εαυτός μας.

Οι οκτώ μύθοι που περιγράφονται σε αυτό το βιβλίο έχουν αφομοιωθεί αθόρυβα από τις πρώτες κιόλας ημέρες που ως παιδιά κοιτάξαμε μια υδρόγειο ή χρωμάτισαμε χάρτες και σημαίες. Κάθε κεφάλαιο ανατρέπει βαθιά ριζωμένες αντιλήψεις μας σχετικά με τον κόσμο, και αποκαλύπτει πώς οι μύθοι μπορούν να μετακινούν βουνά και να δημιουργούν ηπείρους πιο εύκολα από οποιαδήποτε φυσική γεωγραφική διαδικασία. Τα επόμενα κεφάλαια αφηγούνται τις απίθανες ιστορίες που λέμε στον εαυτό μας για τον κόσμο, θέτοντας το ερώτημα ποιες θα είναι οι συνέπειες αν οι θεωρούμενες ως δεδομένες γεωγραφικές μας «πραγματικότητες» ξαφνικά δε δείχνουν τόσο βέβαιες. Αν αναλογιστούμε ότι μερικοί από τους πλέον έγκριτους χαρτογράφους στην εποχή τους σχεδίαζαν τον κόσμο «ανάποδα», τότε ποιες εναλλακτικές οπτικές γωνίες μπορεί να υπάρχουν; Μήπως είναι δυνατόν ορισμένες θεμελιώδεις υποθέσεις μας για τον κόσμο να είναι κάτι περισσότερο από φαντασία; Και

ποιες είναι οι συνέπειες του να ζούμε σε έναν κόσμο όχι όπως είναι στην πραγματικότητα, αλλά όπως τον φανταζόμαστε;

Αυτό το βιβλίο αντικρούει μια κυρίαρχη και μακράιωνη αντίληψη για τον κόσμο: την έννοια του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού. Προερχόμενη από την αρχαία Ελλάδα, η ιδέα ότι το κλίμα και το φυσικό περιβάλλον μπορούν να επηρεάσουν την ανθρώπινη νοημοσύνη και την κοινωνική ανάπτυξη ήταν ιδιαίτερα βολική για τον ρατσισμό και τις ιεραρχίες της αποικιοκρατικής εποχής, καθώς και για την ανάγκη να δικαιολογηθεί η αυτοκρατορική εξουσία επί μακρινών τόπων και ανθρώπων. Έπειτα από αιώνες ντετερμινιστικής σκέψης, οι υπόρρητες προκαταλήψεις σχετικά με τη γεωγραφία και το περιβάλλον έχουν αποδειχθεί ανησυχητικά επίμονες. Οδηγούν στην εσφαλμένη υπόθεση ότι η γεωγραφία είναι το πεπρωμένο – το κλειδί για την κατανόηση της ανόδου και της πτώσης πολιτισμών, της κυρίαρχης παγκόσμιας τάξης και του γεωπολιτικού μας μέλλοντος. Σε αυτή την ουσιολογική περιγραφή του κόσμου, η γεωγραφία έρχεται πρώτη και ο χάρτης την ακολουθεί.

Ωστόσο, η σχέση μεταξύ των ανθρώπων και της γεωγραφίας είναι πολυδιάστατη. Συμμετέχουμε στη διαμόρφωση του κόσμου μας: για παράδειγμα, στη δημιουργία νέων τοπίων, όπως φαίνεται ξεκάθαρα στην ανάκτηση εδαφών στη Βόρεια Θάλασσα η οποία έχει επανασχεδιάσει τα σύνορα της Ολλανδίας, ή στην αποψίλωση του τροπικού δάσους του Αμαζονίου για τη δημιουργία τεράστιων εκτάσεων αγροτικής γης. Μπορεί επίσης να παρατηρηθεί στην εφεύρεση νέων τεχνολογιών, από πυρηνικά όπλα μέχρι μη επανδρωμένα αεροσκάφη, που καθιστούν κάποτε στρατηγικής σημασίας περιοχές ασήμαντες, καθώς και στον ρόλο μας στην επιτάχυνση της κλιματικής αλλαγής και στις βαθιές μεταβολές στο χερσαίο και θαλάσσιο περιβάλλον που θα ακολουθήσουν. Αυτό το βιβλίο τοποθετεί και πάλι εμάς, τη φαντασία μας και την ευρηματικότητά μας στη γεωγραφία. Δείχνει ότι δεν είμαστε τόσο δεσμευμένοι από τη γεωγραφία όσο ίσως νομίζουμε, και ότι δεν υπάρχει τίποτα αναπόφευκτο ή έστω ακριβές σχετικά με τη γεωγραφία στους χάρτες και τους άτλαντες του κόσμου, τους οποίους μελετάμε από τις πρώτες μας ημέρες στο σχολείο. Αντίθετα, έχουμε γίνει αιχμάλωτοι συγκεκριμένων τρόπων σκέψης και αναπαράστασης του κόσμου.

Αυτό το βιβλίο χαρτογραφεί έναν κόσμο όπου η γεωγραφική πραγματικότητα και το μύθευμα συνδυάζονται. Ταξιδεύει μέσα στον χώρο και τον χρόνο, από την αυγή των ηπείρων μέχρι την άνοδο της Κίνας και τον πόλεμο στην Ουκρανία, διασχίζοντας την Κορέα, την Ιαπωνία, το Μπουτάν, τη Ζιμπάμπουε, την Κίνα, τη Ρωσία, το Μεξικό, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ανταρκτική, τη Σα-

χάρα, τη Θάλασσα της Νότιας Κίνας (Νότια Σινική Θάλασσα) και την Κεντρική Ασία. Ξετυλίγει τις συναρπαστικές ιστορίες και τους μύθους που δεν παύουμε να λέμε στον εαυτό μας για τον κόσμο. Αυτό δεν είναι απλώς μια διανοητική περιέργεια ή ένα νοητικό πείραμα. Διότι μόνο βλέποντας αυτούς τους μύθους για αυτό που πραγματικά είναι μπορούμε να αρχίσουμε να αντιμετωπίζουμε τις απόλυτα πραγματικές αδικίες, τους διαχωρισμούς και τις περιβαλλοντικές καταστροφές που έχουμε μπροστά μας.

Στο πρώτο από αυτά τα κεφάλαια παρουσιάζεται ο μεγαλύτερος ίσως γεωγραφικός μύθος απ' όλους: οι ήπειροι. Τα σχήματα των ηπείρων είναι τόσο αναγνωρίσιμα, που μπορούμε να κλείσουμε τα μάτια και να οπτικοποιήσουμε το περίγραμμά τους. Φαίνονται καθαρά και τακτικά οριοθετημένες από τα νερά που τις περιβάλλουν. Ωστόσο, με το που κάνουμε γι' αυτές ως και τις πλέον βασικές ερωτήσεις, τα πράγματα αρχίζουν να καταρρέουν. Πόσες ήπειροι υπάρχουν; Η απάντηση φαντάζει απλή, όμως στην πραγματικότητα εξαρτάται από το αν θεωρούμε τη Βόρεια και τη Νότια Αμερική χωριστές ηπείρους ή η Ανταρκτική ορίζεται ως ξεχωριστή ήπειρος. Όσο για την Ωκεανία, ποια τμήματα της Ασίας θα έπρεπε να συμπεριληφθούν σε αυτή; Και χωρίς μια θάλασσα ή έναν ωκεανό να μας βοηθήσει, μπερδεύομαστε ακόμα περισσότερο σχετικά με το σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, ιδιαίτερα όταν τα Ουράλια Όρη εξαφανίζονται στο νότιο άκρο τους. Σίγουρα φαίνεται κάπως παράξενο που δεν μπορούμε να πούμε με απόλυτη ακρίβεια πόσες ήπειροι υπάρχουν ή πού ακριβώς βρίσκονται τα σύνορα μεταξύ τους.

Τελικά, στην απλότητα της ιδέας –και στην επανάληψή της στους χάρτες, τους άτλαντες και τις εικόνες– βρίσκεται η δύναμη του μύθου των ηπείρων: ότι είναι ο μοναδικός τρόπος να διαιρέσουμε τον κόσμο μας. Από τις ηπείρους, όμως, απουσιάζουν τα εγγενή χαρακτηριστικά και δεν ανταποκρίνονται σε κάποια προφανή επιστημονική ακρίβεια στην κατηγοριοποίησή τους. Για παράδειγμα, δεν καθορίζονται από την τεκτονική των πλακών ή τη γεωλογία. Αν συνέβαινε αυτό, τότε θα έπρεπε να αφαιρέσουμε την Ινδία από την Ασία και να την προσθέσουμε στην Ωκεανία. Και αν χωρίζαμε τον κόσμο, ας πούμε, σύμφωνα με τα είδη φυτών και ζώων, τότε η έρημος της Σαχάρας θα έδειχνε πολύ πιο λογική ως ηπειρωτικό σύνορο ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αφρική απ' ό,τι η Μεσόγειος. Η ακτογραμμή του διασυνδεδεμένου κόσμου της Μεσογείου έχει μόνο ελάχιστες διακοπές στα Στενά του Γιβραλτάρ και στα Στενά του Βοσπόρου, τα οποία είναι ασήμαντα σε σύγκριση με τις τεράστιες αποστάσεις και τους κινδύνους της Σαχάρας. Πολλές από τις συνδέσεις, τις συναντήσεις και τις αλληλεπιδράσεις που απαρτίζουν τον κόσμο μας

χάνονται μέσα σε αυτό το αυθαίρετο σχήμα των ηπείρων. Οι ήπειροι –όπως και οι υπόλοιποι μύθοι σε αυτό το βιβλίο– κρύβουν πολύ περισσότερα απ’ όσα αποκαλύπτουν.

Από τις ηπείρους μέχρι τις παρυφές των χωρών, τα σύνορα είναι παντού. Ο δεύτερος μύθος έχει να κάνει με τα τείχη που χτίζουμε ανάμεσά μας και με το ερώτημα γιατί δεν έχουν αποτέλεσμα. Ο Ντόναλντ Τραμπ έκανε την κατασκευή ενός τείχους κατά μήκος των συνόρων ΗΠΑ-Μεξικού επίκεντρο της προεκλογικής του εκστρατείας το 2016 και το 2024. Ωστόσο, η πρώτη του προσπάθεια δεν αποδείχθηκε ιδιαίτερα εντυπωσιακή. Μέρη του τείχους ήδη σκουριάζουν στην έρημο Σονόρα και ολόκληρα τμήματά του παρασύρθηκαν από τις βροχές των μουσώνων το 2011. Σκάλες βρίσκονται συχνά διάσπαρτες δίπλα του, ενώ άλλοι μετανάστες έχουν ανοίξει απλώς τρύπες με τροχούς. Αν κοιτάξουμε πιο προσεκτικά, βλέπουμε ότι τα συνοριακά τείχη δεν είναι τόσο γερά, αδιαπέραστα ή μόνιμα όσο φαίνονται αρχικά. Η αποτελεσματικότητά τους σπανίως αντιστοιχεί στο μεγαλοπρεπές μέγεθός τους και στον συμβολισμό τους, ούτε παρέχουν το αίσθημα ασφάλειας και διαχωρισμού που υπόσχονται οι δημιουργοί τους. Ωστόσο, αυτό δεν έχει καταργήσει τον μύθο των συνοριακών τειχών και την πεποίθηση ότι, κατά κάποιον τρόπο, είναι αναπόφευκτες γραμμές διαχωρισμού και ελέγχου.

Είτε πρόκειται για το συνοριακό τείχος του Τραμπ, για το Τείχος του Αδριανού στη βόρεια Αγγλία ή το Σινικό Τείχος, τέτοια τεράστια επιτεύγματα μηχανικής και προσπάθειας τείνουμε να τα φανταζόμαστε ως ασφαλείς γραμμές άμυνας ανάμεσα σε «εμάς» και σε «εκείνους». Ωστόσο, στη σκιά των μεγάλων τειχών γεννιούνται ποικιλόμορφες και ολοζώντανες συνοριακές κουλτούρες. Στο Τείχος του Αδριανού, μετανάστες από τη σημερινή Συρία και τη Ρουμανία φρουρούσαν κάποτε τα βόρεια σύνορα της Βρετανίας, ενώ η Κίνα έχει κυβερνηθεί πολλές φορές από δυναστείες που προέρχονταν πέρα από το Μεγάλο Τείχος της. Τα σύνορα απωθούν και ελκύουν, και μπορούν εύκολα να καταστούν μνημεία ανασφάλειας αντί ασφάλειας. Σε αντίθεση με τη μυθολογία που τα περιβάλλει, τα σύνορα και τα τείχη τους συμβολίζουν την κίνηση και όχι την ακινησία. Το Τείχος του Αδριανού δεν ήταν ένα αδιαπέραστο εμπόδιο –εγκαταλείφθηκε και ανακαταλήφθηκε λίγο μετά την κατασκευή του–, ενώ το τείχος του Τραμπ δεν έχει κάνει πολλά για να εμποδίσει τη ροή ναρκωτικών ή μεταναστών. Ωστόσο, όσο ψηλότερο γίνεται το συνοριακό τείχος ΗΠΑ-Μεξικού, τόσο περισσότερο εντείνονται οι φόβοι στο εσωτερικό των ΗΠΑ και τόσο πιο απελπισμένες γίνονται οι προσπάθειες των μεταναστών να το ξεπεράσουν. Όταν το αίσθημα ευθύνης για τη ζωή των άλλων σταματάει

στα σύνορα, κανείς δεν κατορθώνει να είναι ασφαλής. Το μόνο που καταφέρνουμε είναι να συντρίβουμε την ίδια μας την ανθρωπιά.

Σήμερα τα σύνορα συνδέονται κυρίως με το έθνος, για το οποίο έχει ειπωθεί, πολύ καιρό μετά τον θάνατό σας: «Θα υπάρχει πάντα μια Αγγλία»,* ή οποιαδήποτε άλλη χώρα στην οποία νιώθετε ότι ανήκετε. Στον πυρήνα αυτής της αίσθησης αιωνιότητας βρίσκεται η ουσία του μύθου του έθνους και η πεποίθηση ότι είναι κάτι παλιό και φυσικό. Ωστόσο, η δημιουργία του έθνους είναι σε μεγάλο βαθμό απόρροια της φαντασίας, της επιλεκτικής μνήμης και της τάσης να λησμονούμε άβολες αλήθειες. Τα σύγχρονα έθνη είναι καλειδοσκόπια παλιών και σύγχρονων μεταναστεύσεων, ένα μείγμα πολιτισμών, συγκρούσεων και αποικιοκρατίας. Όσο πιο πίσω πηγαίνουμε στον χρόνο, τόσο πιο ασαφής γίνεται αυτή η ουσία. Αυτός ακριβώς είναι ο λόγος που το σύγχρονο έθνος χρειάζεται διαρκώς να επαναπροσδιορίζεται, να αναπαράγεται πολιτιστικά, να μελετάται, να μαθαίνεται στο παρόν. Αυτές οι ατέλειωτες επανεπινοήσεις έχουν καταστεί τόσο ευρέως διαδεδομένες, που είναι σχεδόν αδύνατον πλέον να σκεφτούμε, να ενεργήσουμε, να κυβερνήσουμε, να δράσουμε ή να εκπαιδεύσουμε έξω από το πλαίσιο του εθνικού κράτους.

Ωστόσο, η ευμετάβλητη ιδέα του έθνους σημαίνει ότι η ισχύς και η σημασία του μπορούν να κατακτηθούν από ορισμένες ομάδες, είτε πρόκειται για μονάρχες που εισήχθησαν από κάποια άσημη γερμανική επαρχία, είτε για πρώην πράκτορες της KGB, ή Νεοϋορκέζους κτηματομεσίτες. Πίσω από αυτές τις προσπάθειες κρύβονται ατζέντες που στοχεύουν στη διατήρηση της εξουσίας, του πλούτου και της επιρροής αυτών των ελίτ εις βάρος των υπολοίπων. Είναι όμως σημαντικό να θυμόμαστε ότι, στο μεγαλύτερο μέρος της ύπαρξης του ανθρώπου, τα καταφέραμε χωρίς κράτη, και αντίθετα τοποθετήσαμε την πίστη και τις ταυτότητές μας σε άλλες κοινότητες και θρησκείες και σε άλλους θεσμούς. Όπως οι αυτοκρατορίες κάποτε φάνταζαν αιώνιες, ο τρόπος που είναι δομημένος σήμερα ο κόσμος με βάση το έθνος δε θα είναι απαραίτητα έτσι και στο μέλλον. Στο μεταξύ, καταδικάζουμε τον εαυτό μας να πολεμάμε διαρκώς για εδάφη και σύνορα; Θα συνεχίσουμε να περιθωριοποιούμε και να διώκουμε τις μειονότητες που δεν ταιριάζουν με την τελευταία εκδοχή των δήθεν «αιώνιων» εθνικών αξιών; Και η εμμονή μας με το έθνος μάς εμποδίζει να αντιμετωπίσουμε συλλογικά ζητήματα όπως οι πανδημίες και η κλιματική αλλαγή που δε σέβονται τα διεθνή σύνορα;

* There'll Always Be an England: Αγγλικό πατριωτικό τραγούδι γραμμένο το 1939, με το που ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. (Σ.τ.Μ.)

Ακολουθώντας το έθνος, ο τέταρτος μύθος εγείρει άλλο ένα άβολο ερώτημα: σε ποιον ανήκει ο κόσμος; Στους πολιτικούς χάρτες του κόσμου, κάθε γωνία είναι σκιασμένη με διαφορετικό χρώμα για κάθε χώρα. Ωστόσο, υπάρχουν ασαφή μέρη όπου οι ιδέες της επικράτειας, της ιδιοκτησίας και της εξουσίας είναι λιγότερο εύκολο να οριστούν. Στην ανατολική Σαχάρα, το Μπιρ Ταουίλ είναι το μόνο κατοικήσιμο μέρος στη γη που δε διεκδικείται ενεργά από καμία χώρα. Στο μεταξύ, υπάρχει ένα θρησκευτικό τάγμα στη Μεσόγειο που δεν έχει εδάφη ή σύνορα, αλλά εκδίδει τα δικά του βιομετρικά διαβατήρια, γραμματόσημα, νομίσματα και πινακίδες κυκλοφορίας, μπορεί να υπερηφανεύεται ότι διαθέτει πρέσβη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, επίσημο καθεστώς στα Ηνωμένα Έθνη και διπλωματικές σχέσεις με περισσότερες από εκατό χώρες. Η Ανταρκτική αποτελεί άλλη μία εξαίρεση στην κυριαρχία, καθώς καμία χώρα δεν κατέχει και δε διαχειρίζεται αυτή την πελώρια χερσαία έκταση. Σε αυτές τις κυριαρχικές παραδοξότητες μπορεί να βρεθεί ένα νήμα το οποίο, όταν τραβηχτεί, αποκαλύπτει ότι δεν υπάρχει τίποτα αναπόφευκτο στη διεκδίκηση της κυριαρχίας επί μιας συγκεκριμένης περιοχής.

Από το καλοκαίρι του 2016 διεξάγεται επίσης ένα μεγάλο πείραμα σχετικά με το τι σημαίνει κυριαρχία στον 21ο αιώνα. Η απόφαση του Ηνωμένου Βασιλείου να αποχωρήσει από την Ευρωπαϊκή Ένωση βασίστηκε σε έναν μύθο περί κυριαρχίας, σύμφωνα με τον οποίο ο έλεγχος των συνόρων και της επικράτειας θεωρείται κατά κάποιον τρόπο εύκολο να προσδιοριστεί και να ανακτηθεί. Αυτό το κεφάλαιο εξετάζει τη διάσταση μεταξύ μιας τέτοιας εικόνας και ενός κόσμου που είναι πολύ περίπλοκος για να απλοποιηθεί σε κάτι που βρίσκεται είτε εντός είτε εκτός της εξουσίας ενός μεμονωμένου κράτους.

Ενώ μπορούμε να καταστήσουμε σαφή την κυριαρχία μέσω συνόρων και υποδομών, τελικά παραμένει μια αφηρημένη έννοια. Διαφέρει από τόπο σε τόπο, από εποχή σε εποχή, ακόμα και από άτομο σε άτομο. Όταν οι ιδεαλιστικές έννοιες της κυριαρχίας συγκρούονται με τη χαοτική πραγματικότητα, οι πολυπλοκότητές τους και οι αντιφάσεις τους γίνονται έντονα εμφανείς. Αναγνωρίζοντας, όμως, ότι η κυριαρχία μεταβάλλεται με τον χρόνο και τον χώρο, μπορούν να ανοίξουν νέοι χώροι για τη δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας τάξης; Και καθώς η κυριαρχία αποδομείται γύρω μας, ποιες εναλλακτικές μπορεί να υπάρχουν στον σημερινό τρόπο οριοθέτησης του κόσμου;

Όταν τα θεωρούμενα ως δεδομένα δομικά στοιχεία του κόσμου μας –οι ήπειροι, οι χώρες, τα σύνορα και η κυριαρχία– είναι προϊόντα μιας πυρετικής γεωγραφικής φαντασίας, τουλάχιστον κάτι χειροπιαστό και στέρεο όπως η εθνική οικονομία πρέπει να αποδείξει ότι δεν είναι τα πάντα στον κόσμο απλώς

επινοήματα; Δυστυχώς, ακόμα και ο τρόπος που μετράμε την ανάπτυξη –μέσω της έννοιας του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ)– είναι άλλη μία επινοημένη παράδοση. Γιατί λοιπόν χρησιμοποιούμε ακόμα το ΑΕΠ για να κατατάσσουμε εμάς και τη χώρα μας; Υπάρχουν καλύτεροι τρόποι κατηγοριοποίησης ανθρώπων και τόπων; Ιδιαίτερα καθώς σε κάποιες κοινότητες στον κόσμο οι άνθρωποι ζουν χρόνια ολόκληρα –ακόμα και δεκαετίες– περισσότερο από τους πλουσιότερους συμπατριώτες τους.

Αν η οικονομική ανάπτυξη από μόνη της δεν αποτελεί αξιόπιστο δείκτη ευημερίας και αξίας, τότε η άνοδος του ΑΕΠ είναι εντέλει σημάδι προόδου ή ένας μετρονόμος της καταστροφής; Και με το να αποδεχόμαστε τον μύθο της μέτρησης της ανάπτυξης, μήπως βασιζόμαστε σε έναν αριθμό που μας λέει πολύ λίγα για τη δική μας κατάσταση και γι' αυτήν του κόσμου μας; Αν και οι αδυναμίες στην αποτίμηση των οικονομιών βάσει του ΑΕΠ είναι προ πολλού γνωστές, αυτός ο μυθικός αριθμός διατηρεί μια παράξενη επιρροή πάνω μας. Το κυνήγι της οικονομικής ανάπτυξης δεν μπορεί πάντα να προσφέρει ευημερία και ασφάλεια, ενώ επιταχύνει την κλιματική κρίση και την εξαφάνιση ειδών σε μαζική κλίμακα, καθώς τα τροπικά δάση αποψιλώνονται και υδροβιότοποι αποστραγγίζονται. Η τρέχουσα πορεία της ατέλειωτης οικονομικής ανάπτυξης, που τροφοδοτείται από την ακόρεστη εξόρυξη πόρων, θυμίζει προηγούμενες καταστροφικές αποτυχίες των ανθρώπινων κοινωνιών να αντιληφθούν τις επικείμενες απειλές για τις περιβαλλοντικές συνθήκες – αλλά αυτή τη φορά οι συνέπειες θα μπορούσαν να είναι τραγικές. Καθώς η κλιματική αλλαγή επιταχύνεται και η στάθμη της θάλασσας ανεβαίνει, αυτό το κεφάλαιο μας αφήνει να αναρωτηθούμε: αν το ΑΕΠ και η οικονομική ανάπτυξη αυξάνονται, τότε γιατί εμείς βυθιζόμαστε;

Οι υπόλοιποι μύθοι σε αυτό το βιβλίο επικεντρώνονται σε τρεις μεγάλες περιοχές του κόσμου που ιστορικά έχουν παρεξηγηθεί από τη Δύση. Η πρώτη από αυτές είναι η Ρωσία, με το επίκαιρο ερώτημα: γιατί εισβάλλει διαρκώς στους γείτονές της; Ενώ ο Πούτιν μπορεί κάποτε να ονειρευόταν να ενώσει τον «ρωσικό κόσμο» οικοδομώντας μια Ευρασιατική Ένωση και να γίνει ο δοξασμένος ηγέτης που έδωσε και πάλι στη Ρωσία το κύρος της ως αξιοσέβαστης Μεγάλης Δύναμης, η ιστορία του έχει πλέον γίνει μια ιστορία δυσφήμισης. Η αιματηρή εισβολή στην Ουκρανία, που ξεκίνησε το 2022, φαίνεται να επιβεβαιώνει τον μύθο ότι η Ρωσία είναι μια δύναμη που αρπάζει εδάφη, με αέναη εμμονή για επέκταση.

Πρόκειται για μια ισχυρή, σαγηνευτική και φαινομενικά αυτονόητη ιδέα, την οποία φαίνεται να έχει χάσει ο Πούτιν. Παρ' όλα αυτά, είναι αιχμάλωτος

όχι του επεκτατισμού, αλλά του ρεβανσισμού και μιας πορείας ασφυκτικής καταπίεσης και επιθετικού εθνικισμού, ως μέσων για την αποκατάσταση του κύρους της Ρωσίας παγκοσμίως. Ωστόσο, αυτός ο ίδιος ηγέτης παραχώρησε κάποτε εδάφη της χώρας του θέλοντας να ενισχύσει τη θέση της Ρωσίας. Σε μια επίσημη τελετή το 2008, η κινεζική σημαία υψώθηκε στη νήσο Μπολσόι Οουσουρίσκι –γνωστή επίσης και ως νήσος Χεϊκιάτσι– στον ποταμό Αμούρ, καθώς το μισό νησί μεταβιβάστηκε ειρηνικά από τη Ρωσία στην Κίνα. Έκτοτε, οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών έχουν ανθήσει. Για τον Πούτιν, αυτό γεννά ένα βασανιστικό ερώτημα: η εδαφική παραχώρηση ήταν περισσότερο ευεργετική για τη θέση της Ρωσίας στον κόσμο απ’ ό,τι οι αξιώσεις της επί της Ουκρανίας; Από την πώληση της Αλάσκας τον 19ο αιώνα έως την παραχώρηση των νησιών της στην Κίνα, η μοίρα της Ρωσίας δεν καθορίζεται αποκλειστικά από τον επεκτατισμό. Η εισβολή στην Ουκρανία μπορεί κάλλιστα να ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα των παραμορφώσεων και της πλάνης του πουτινισμού, αλλά είναι ένα αποτέλεσμα που πλαισιώνεται από μια φαντασική γεωγραφία που διαμορφώθηκε από τη δυσαρέσκεια παρά απλώς από μια αναζήτηση στρατηγικών περιοχών στο πλαίσιο του επεκτατισμού.

Η Ρωσία υπήρξε μακροχρόνιος αντίπαλος της Δύσης, αλλά πιο πρόσφατα έχει εμφανιστεί ένας νέος ανταγωνιστής. Τα τελευταία χρόνια, η Κίνα έχει ξεκινήσει το μεγαλύτερο κατασκευαστικό έργο που είδε ποτέ ο κόσμος – την κατασκευή ενός Νέου Δρόμου του Μεταξιού που θα συνδέει την Κίνα με την υπόλοιπη υφήλιο. Περιλαμβάνει τεχνητές νήσους από σκυρόδεμα οι οποίες αναδύονται από τα ύδατα της Θάλασσας της Νότιας Κίνας, και μοναχικά τρένα που διασχίζουν την Ευρασία από την παράκτια Κίνα μέχρι το ανατολικό Λονδίνο. Σε όλο τον κόσμο, από τη Βολιβία έως τις Βερμούδες και σε κάθε σημείο του ορίζοντα, ένας Νέος Δρόμος του Μεταξιού εκτείνεται πολύ πέρα από την Κίνα για να γίνει το πλέον φιλόδοξο δίκτυο υποδομών στον κόσμο. Αν και αυτά τα έργα μπορεί να διαμορφώνουν μια νέα παγκόσμια γεωγραφία, υπάρχει κάτι περισσότερο στον μύθο του Νέου Δρόμου του Μεταξιού ότι είναι απλώς ένα παιχνίδι με στόχο την παγκόσμια κυριαρχία; Θα πετύχει μια τέτοια μεγαλεπήβολη πρωτοβουλία; Ή μήπως θα καταρρεύσει κάτω από το ίδιο της το βάρος, με τα έργα υποδομών να υπολειμθούν ή και να βουλιάζουν ακόμα στο νερό;

Η προσπάθεια να απαντηθούν αυτά τα ερωτήματα απαιτεί να ξεπεράσουμε τον απλουστευτικό μύθο για την επιθυμία της Κίνας για γεωπολιτική ισχύ. Οι λόγοι και οι αιτίες πίσω από αυτό το έργο είναι πολλαπλά και δεν απορρέουν απαραίτητα από μια θέση οικονομικής ή πολιτικής ισχύος. Είναι λιγό-

τερο μια συνεκτική στρατηγική και περισσότερο ένα πρόγραμμα που διαμορφώνεται από το κυνήγι δράκων από την Κίνα – από την επίτευξη κρατικά επιβεβλημένων στόχων για το ΑΕΠ έως την άσκηση κυριαρχικού ελέγχου, τη νομιμοποίηση της αυταρχικής διακυβέρνησης και την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας για ένα εγχώριο κοινό. Αυτοί οι στόχοι μπορεί να είναι αντικρουόμενοι και αντιφατικοί, τονίζοντας τους δυνητικούς κινδύνους της σύγκρουσης των φαντασιακών γεωγραφιών του Νέου Δρόμου του Μεταξιού με μια φυσική και ανθρώπινη γεωγραφία που δεν υποκύπτει τόσο εύκολα στη θέλησή τους.

Τέλος, το βιβλίο στρέφεται στον μύθο της Αφρικής ως ηπείρου που χρειάζεται να σωθεί από τον εαυτό της. Είναι ένας τρόπος να δει και να ασχοληθεί κανείς με αυτή την περιοχή, που εξακολουθεί να παράγεται ενεργά σήμερα στη Δύση μέσω μιας εικόνας της Αφρικής ως «λειτουργικά ανήμπορης να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της». Αυτή η οπτική αποκρύπτει έναν ολοζώντανο, ποικιλόμορφο και πολύπλοκο τόπο. Η αναπαράσταση της περιοχής ως μιας που απαιτεί καλοπροαίρετη εξωτερική παρέμβαση και φιλανθρωπία είναι η τελευταία εκδοχή μιας μακράς παράδοσης αναδιατύπωσης του παρελθόντος, του παρόντος και του μέλλοντος της Αφρικής, η οποία σε προγενέστερους και λιγότερο αγαθούς καιρούς οδήγησε σε παραλογισμούς όπως η επινόηση από τους λευκούς ηγεμόνες της Ροδεσίας (1965-1979) πολύπλοκων κατασκευασμένων ιστοριών σχετικά με την προέλευση της μεγαλοπρεπούς τοποθεσίας της Μεγάλης Ζιμπάμπουε. Αυτή η μεσαιωνική πόλη κατοικήθηκε από τον 11ο έως τον 16ο αιώνα και είναι τουλάχιστον τόσο εντυπωσιακή όσο οτιδήποτε υπήρχε στην Ευρώπη εκείνη την εποχή. Υπό τους ηγεμόνες της Ροδεσίας, γράφτηκαν σχολικά βιβλία και φαινομενικά επιστημονικά άρθρα που ισχυρίζονταν ότι ήταν ερείπια οικοδομημάτων Αράβων εμπόρων ή τα ίχνη ενός προγενέστερου λαού που είχε εξαφανιστεί – ή και ενός μυθικού χαμένου «λευκού πολιτισμού». Οποιοδήποτε εκτός από τους αυτόχθονες κατοίκους της Ζιμπάμπουε, που είχαν δημιουργήσει την πρωτεύουσα ενός μεγάλου βασιλείου.

Οι μύθοι αυτοί έχουν καταρριφθεί πλήρως τις τελευταίες δεκαετίες, αλλά η επεξεργασία και η λογοκρισία στις γεωγραφίες και τις ιστορίες αυτής της περιοχής ισχύουν ακόμα και σήμερα. Αντί για τη διδασκαλία της πραγματικής ιστορίας των αυτοκρατοριών, υπάρχει ένα κενό στη γνώση για τις πρώην αποικιοκρατικές δυνάμεις όπως η Βρετανία. Σε αυτό τον κενό χώρο, ο νοσταλγικός μύθος της καλοπροαίρετης, ευεργετικής ή πολιτισμικής λευκής κυριαρχίας ριζώνει και μπορεί να παραμένει ως τρόπος απόσπασης της προσο-

χής από την οδύνη και το όνειδος της αυτοκρατορίας. Από το Κάιρο μέχρι το Κέιπ Τάουν, τα τραυματικά γεγονότα που διαμόρφωσαν τη μοίρα εκατομμυρίων και εξακολουθούν να διαμορφώνουν τον κόσμο είναι ελάχιστα γνωστά σε πολλές από τις χώρες που τα διέπραξαν. Για να ξεπεραστούν οι μύθοι του παρελθόντος απαιτείται μια ενασχόληση με αυτή την ιστορία. Ειδάλλως, περιοχές ολόκληρες θα παραμείνουν παραγνωρισμένες και υποβαθμισμένες, ενώ οι φανταστικοί πόνοι εξαιτίας «χαμένων» εδαφών και οι ακούσιοι σπασμοί της αυτοκρατορίας δε θα καταλαγιάσουν ποτέ.

Το τελευταίο μέρος του παρόντος βιβλίου θέτει το ερώτημα: τι έπεται; Το πρώτο βήμα είναι να ξεπεράσουμε ένα κοινώς αποδεκτό σύνολο ιδεών για τον κόσμο και τις περιοχές του που τείνουμε να μην τις αμφισβητούμε. Παρόλο που αυτοί οι μύθοι αποτελούν στην ουσία πραγματικότητα για πολλούς από εμάς, αν δεν αποβάλλουμε την αμετακίνητη πίστη μας σε αυτούς, τότε πλέουμε τυφλά σαν τους παλιούς ναυτικούς που αναζητούσαν κάποτε φανταστικά πλάσματα στα πέρατα της γης.

Οι περισσότεροι γεωγραφικοί μύθοι σε αυτό το βιβλίο δεν ενοχλούσαν τους προγόνους μας για χιλιετίες. Ως εκ τούτου, γιατί να μας περιορίζουν σήμερα και να καθορίζουν το μέλλον μας; Οι συνέπειες της αποκήρυξης αυτών των γεωγραφικών μύθων θα ήταν μεγάλες. Μήπως, όμως, η πίστη μας σε αυτούς οδηγεί στ' αλήθεια στην αρμονία και την ασφάλεια που λαχταράμε; Αξίζει να ζούμε και να πεθαίνουμε γ' αυτούς; Για να αντιμετωπίσουμε τα παγκόσμια προβλήματα που έχουμε μπροστά μας, πρέπει να ξεφύγουμε από τους μύθους της γεωγραφίας που έχουμε επιβάλει στον εαυτό μας. Πρέπει να φανταστούμε νέες δυνατότητες για να πετύχουμε την αλλαγή, και πιο συμπεριληπτικούς τρόπους μέτρησης της προόδου και οικοδόμησης της εμπιστοσύνης.

Όπως αναφέρεται στο συμπέρασμα αυτού του βιβλίου, πολλές από τις λύσεις υπάρχουν ήδη, και με προσπάθεια, θάρρος, μάθηση και κατανόηση μπορούμε να γκρεμίσουμε τα φυσικά και τα φανταστικά τείχη που μας χωρίζουν. Το φανέρωμα ενός κόσμου μύθων είναι ένα ανησυχητικό και ενίοτε αντιφατικό βήμα προς το άγνωστο. Είναι ένας όλο και πιο περίπλοκος αγώνας καθώς προσαρμοζόμαστε σε νέα τοπία των μέσων μαζικής ενημέρωσης που αποτελούν ένα αμάλγαμα γεγονότων και μυθοπλασίας, ίσως όχι και τόσο διαφορετικό από τους παλαιούς χάρτες που συνδύαζαν την επιστημονική μέτρηση και έρευνα με μυθικά πλάσματα και πόλεις από χρυσό. Ωστόσο, υπάρχει ελπίδα. Αν αναγνωρίσουμε αυτούς τους μύθους της γεωγραφίας για αυτό που πραγματικά είναι, τότε ίσως καταφέρουμε να αξιοποιήσουμε τη δύναμη της φαντασίας μας για να διαμορφώσουμε θαυμαστούς καινούργιους κόσμους.

1

Ο μύθος των ηπειρών

Πόσες ήπειροι υπάρχουν;

Το Εθνικό Πάρκο Θίνγκβελιρ της Ισλανδίας είναι ένας μοναδικός και μυστηριώδης τόπος. Οι εντυπωσιακές ρωγμές του και οι θεαματικοί κάθετοι βράχοι του μαρτυρούν τη δύναμη της γης να διαμορφώνει τοπία. Το πάρκο περιλαμβάνει τεράστια πεδία λάβας σκεπασμένα με χορτάρι και φαράγγια με επιβλητικούς ηφαιστειογενείς βράχους που κλείνουν γύρω από τον επισκέπτη. Κατά μήκος αυτής της ρηξιγενούς κοιλάδας –όπου δύο τεκτονικές πλάκες απομακρύνονται η μία από την άλλη– υπάρχουν λίμνες με καθαρό, διαυγές νερό που αντανάκλα τις χιονοσκεπαστες βουνοκορφές και τις ψηλές ράχες που τις περιβάλλουν. Μερικοί επισκέπτες αυτού του Μνημείου Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO δελεάζονται από την υπόσχεση πως θα μπορέσουν να κολυπήσουν ανάμεσα στις δύο πλάκες που φέρουν πάνω τους τη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη. Σε ένα από τα πλέον δημοφιλή σημεία για βουτιές στο πάρκο, όπου το στενότερο σημείο στο ρήγμα ανάμεσα στις δύο πλάκες είναι μόλις μισό μέτρο, μπορείς ακόμα και να αγγίξεις ταυτόχρονα την «Ευρώπη» και την «Αμερική», έχοντας τη συγκλονιστική αίσθηση πως το κορμί σου συνδέει δύο ηπείρους.

Ωστόσο, η βουτιά στα παγωμένα νερά της Θίνγκβαλαβάτν, της μεγαλύτερης φυσικής λίμνης της Ισλανδίας, δεν είναι για τους λιπόψυχους. Ενώ το νερό είναι κρυστάλλινο και αρκετά καθαρό για να το πιεις μετά τη διήθησή του μέσα από στρώματα ηφαιστειογενούς πετρώματος, δεν έχει ποτέ θερμοκρασία που ξεπερνά τον ένα βαθμό περίπου πάνω από το μηδέν. Καθώς η αναπνοή σου κόβεται από το ψύχος, υποβρύχιες εικόνες απaráμιλλης ομορφιάς ξετυλίγονται στα παγωμένα βάθη. Αφού βουτήξεις όμως στην ηπειρωτική τάφρο –που διατρέχει και ξεπερνά το Εθνικό Πάρκο, διασχίζοντας την Ισλανδία και κατόπιν τον Ατλαντικό–, καθώς αναδύεσαι ίσως αναρωτηθείς αν επιστρέφεις στην Ευρώπη ή στην Αμερική. Ή μήπως εξαρτάται από τη μεριά

όπου βγαίνεις; Ή μήπως αυτή η τοποθεσία, καθώς και η ίδια η Ισλανδία, βρίσκεται κάπου ανάμεσα στην Ευρώπη και την Αμερική; Στα παγωμένα νερά της Θινγκβαλαβάτν, οι ξεκάθαρες εικόνες των ηπείρων κομματιάζονται γύρω σου.

Για τους περισσότερους από εμάς, οι ήπειροι είναι άμεσα αναγνωρίσιμες – τα περιγράμματά τους είναι σαφώς προσδιορισμένα από τα νερά που τις περιβάλλουν. Σε όποια ήπειρο κι αν βρίσκεσαι, μπορείς να αναγνωρίσεις πού ακριβώς είσαι στον κόσμο. Ωστόσο, ακόμα και οι απλούστερες ερωτήσεις σχετικά με αυτές προκαλούν κάποια άμεσα και εντυπωσιακά προβλήματα. Πόσες ήπειροι υπάρχουν; Είναι η Βόρεια και η Νότια Αμερική ξεχωριστές ήπειροι; Υπολογίζεται η Ανταρκτική ως ήπειρος; Ποια μέρη της Ασίας περιλαμβάνονται στην Ωκεανία; Και όταν δεν υπάρχει θάλασσα ή ωκεανός για να μας βοηθήσει, πού ακριβώς βρίσκεται το σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας;

Παρά το ότι είμαστε τόσο σίγουροι για την ύπαρξη των ηπείρων, φαίνεται λίγο παράξενο που δεν μπορούμε αμέσως και αξιόπιστα να πούμε πόσες ήπειροι υπάρχουν, ή πού ακριβώς βρίσκονται τα σύνορα μεταξύ τους. Ωστόσο, το σχήμα τους μας έχει αποτυπωθεί στη μνήμη από την παιδική μας ηλικία και έκτοτε έχει αναπαραχθεί σε χάρτες, άτλαντες και εικόνες. Σε αυτή την απλότητα, και στην επανάληψή της, εντοπίζεται ο μύθος των ηπείρων και η ιδέα ότι είναι προφανείς, απλές, καθώς και ο μοναδικός τρόπος να οργανώσουμε τον κόσμο μας. Ωστόσο, η απονομή της «τιμής» μιας ηπείρου σε έναν

γεωγραφικό χώρο δεν είναι εύκολο εγχείρημα, αλλά μάλλον ένα που γεννά το αμήχανο ερώτημα: ποιος αποφάσισε για το περίγραμμα των ηπείρων και πότε; Και ποιες είναι οι συνέπειες της διαίρεσης του κόσμου σε λίγες τεράστιες εκτάσεις γης;

Στην πραγματικότητα, το ηπειρωτικό σχήμα μάς λέει σχετικά λίγα για τη φυσική γεωγραφία και πολύ περισσότερα για εμάς τους ίδιους. Οι ήπειροι είναι ένας τρόπος διαίρεσης της υφής, που αποκρύπτει πολλές από τις λεπτομέρειες του ανθρώπινου, του φυσικού και του γεωλογικού κόσμου. Οι ήπειροι δεν είναι αξιοσημείωτες για τη γεωγραφική ομοιομορφία τους, τα εγγενή τους χαρακτηριστικά ή την επιστημονική ακρίβεια της ταξινόμησής τους, αλλά μάλλον υπογραμμίζουν τη δύναμη της φαντασίας μας να επιμένουμε ότι υπάρχουν ουσιαστικά, παρά το πλήθος των στοιχείων που δείχνουν το αντίθετο.

Ο μύθος των ηπείρων έχει γίνει τόσο ισχυρός, που έχει διαμορφώσει τη δική του πραγματικότητα. Σήμερα βρίσκουμε εικόνες των ηπείρων παντού, από τις σχολικές αίθουσες μέχρι τα σήματα σε αποσκευές, τους λογότυπους, ακόμα και σε αποσμητικά. Ωστόσο, αποτελούν μέρος ενός μακροχρόνιου μύθου, την ιστορία του οποίου έχουν αφηγηθεί οι Μάρτιν Λιούις και Κάρεν Βίγκεν στο αριστουργηματικό βιβλίο τους, από το οποίο αντλεί τον τίτλο του κεφάλαιό αυτό. Περιγράφουν συνοπτικά μια ιστορία προέλευσης η οποία μπορεί να εντοπιστεί τουλάχιστον στον 5ο π.Χ. αιώνα. Οι κάτοικοι της αρχαίας Ελλάδας –και οι φιλόσοφοι, οι γεωγράφοι και οι θαλασσοπόροι της– ήταν αυτοί που πρώτοι έδωσαν τις ονομασίες «Ευρώπη» και «Ασία» στη γη που βρισκόταν στις δύο πλευρές του Αιγαίου Πελάγους – τη Μαύρη Θάλασσα και την Αζοφική. Αυτές οι θάλασσες ήταν ζωτικής σημασίας για την επικοινωνία, τον πολιτισμό και το εμπόριο του ελληνικού κόσμου.

Ωστόσο, πέρα από ορισμένα τμήματα των ακτών τους, οι αρχαίοι Έλληνες είχαν περιορισμένη γνώση αυτών των τεράστιων χώρων. Το ηπειρωτικό σχέδιο δεν ήταν καν αδιαμφισβήτητο ακόμα και στην εποχή του, και κάποιοι στοχαστές «χρησιμοποιούσαν κατά τα φαινόμενα τον όρο *Ευρώπη* ως συνώνυμο του βόρειου (μη ελληνικού) βασιλείου της Θράκης», της περιοχής που σήμερα είναι τα νοτιοανατολικά Βαλκάνια. Άλλοι τοποθετούσαν την ηπειρωτική Ελλάδα εντός της Ευρώπης, αλλά όχι και τα νησιά ή τη χερσόνησο της Πελοποννήσου στη νότια Ελλάδα. Ενώ άλλοι, πάλι –ιδιαίτερα ο φιλόσοφος και επιστήμονας Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.)–, υποστήριζαν ότι οι ελληνικές περιοχές και ο χαρακτήρας των κατοίκων τους κατείχαν μια «μεσαία θέση» μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Σαν να μην έφτανε αυτή η πολυπλοκότητα, η Λιβύη –όπως ήταν γνωστή η σύγχρονη Αφρική στην κλασική αρχαιότητα– ήταν

χωρισμένη από την Ασία δυτικά του μεγάλου δέλτα του Νείλου, κάνοντάς την ένα τρίπτυχο σχέδιο ηπείρων.

Για τον Έλληνα γεωγράφο και ιστορικό Ηρόδοτο (περ. 484 - περ. 425 π.Χ.), αυτή η διαίρεση της Ασίας και της Αφρικής κατά μήκος του Νείλου φαινόταν σαν αυθαίρετο σύνορο που διαχώριζε την προφανή ενότητα του αιγυπτιακού δέλτα. Ο Ηρόδοτος επεσήμανε επίσης το παράξενο γεωγραφικό γεγονός ότι η Ασία και η Αφρική δεν ήταν στην πραγματικότητα χωριστές αλλά γειτνιάζαν, όπως ακριβώς και οι δύο με την Ευρώπη. Όπως το διατύπωσε: «Ένα άλλο πράγμα που με προβληματίζει είναι γιατί τρία χωριστά γυναικεία ονόματα [Ευρώπη, Ασία και Λιβύη] θα έπρεπε να δοθούν σε αυτό που είναι, στην πραγματικότητα, μία ενιαία έκταση γης».

Παρά τις αρχικές αντιρρήσεις, το τρίπτυχο ηπειρωτικό σχέδιο άρχισε να διαμορφώνει μια άποψη για τον κόσμο, η οποία επεκτάθηκε πέρα από τον κλασικό κόσμο και έγινε ένα μέσο κατηγοριοποίησης που παρέμεινε αναλλοίωτο για σχεδόν δύο χιλιετίες. Αν και το ηπειρωτικό σχέδιο διατηρήθηκε εν γένει ανέπαφο, το νόημα των ηπείρων μετατοπίστηκε και τεράστιες νέες περιοχές έπρεπε να προστεθούν. Με την άνοδο του χριστιανισμού, απέκτησαν στη συνέχεια μια θεϊκή σημασία. Η ιστορία των απογόνων του Νώε συνδέθηκε με τις ηπείρους, και σύμφωνα με τον Άγιο Ιερώνυμο (347-420 μ.Χ.), μεταφραστή της Βουλγάτας, της λατινικής μετάφρασης της Βίβλου: «Ο Νώε έδωσε ως κληρονομιά σε καθέναν από τους τρεις γιους του, τον Σημ, τον Χαμ και τον Ιάφεθ, ένα από τα τρία μέρη του κόσμου, και αυτά ήταν η Ασία, η Αφρική και η Ευρώπη αντίστοιχα». Το ηπειρωτικό σχέδιο ως εκ τούτου διαποτίστηκε από μια ανανεωμένη πνευματική νομιμότητα και ισχύ.

Παρόλο που υπήρξαν προσπάθειες από κάποιους γεωγράφους της αρχαίας Ελλάδας και του ρωμαϊκού κόσμου, και ιδιαίτερα από τον Πτολεμαίο (περ. 100 - περ. 170 μ.Χ.), να σχεδιάσουν πιστά το σχήμα και τα περιγράμματα των ηπείρων, αυτές οι αρχικές προσπάθειες για γεωγραφική ακρίβεια θυσιάστηκαν αργότερα στον βωμό των θεολογικών αναπαραστάσεων του κόσμου. Στη μεσαιωνική Ευρώπη, στοιχεία των γεωγραφικών ιδεών των αρχαίων Ελλήνων συγχωνεύθηκαν με μια θρησκευτική και πνευματική γεωγραφία. Αυτή η κοσμολογικά διαποτισμένη χαρτογραφία εκφράζεται εντυπωσιακά στους επονομαζόμενους χάρτες «T-O». Σε αυτούς, το «O» αντιπροσώπευε τα σύνορα του γνωστού κόσμου και, μέσα στο «O», ένα σύμβολο του σταυρού –το «T»– όριζε τρία υδάτινα σώματα: τη Μεσόγειο, τον Νείλο και τον ποταμό Ντον (γνωστό προηγουμένως ως Τάναϊ), ο οποίος ρέει από την Κεντρική Ρωσία στην Αζοφική Θάλασσα. Μαζί, αυτά τα υδάτινα σώματα προορίζονταν να χωρίσουν τις

χερσαίες μάζες της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Η Ευρώπη αναγνωριζόταν καθαρά από τους μεσαιωνικούς χαρτογράφους, συνήθως όμως απεικονιζόταν ως ένα στοιχείο, απλώς, στη συνολική δημιουργία. Η έμφαση δινόταν σε μια καθολική ολότητα υπό τον Θεό, και καταργούσε τις ακριβέστερες απεικονίσεις του κόσμου που εισήχθησαν από ανθρώπους όπως ο Πτολεμαίος.

Στους κάθε άλλο παρά ακριβείς χάρτες T-O, τα σημεία του ορίζοντα μπορεί επίσης να προκαλούν σύγχυση στους σύγχρονους θεατές. Αντί για τον βορρά, κατά κανόνα η ανατολή βρίσκεται στην κορυφή του χάρτη. Η ανατολή ήταν τόσο η κατεύθυνση απ' όπου ανέτελλε ο ήλιος όσο και η κατεύθυνση όπου κοίταζαν οι μεσαιωνικοί χριστιανοί για τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού. Η θεολογική «μεροληψία» αυτών των χαρτών μάς υπενθυμίζει ότι κα-

Wikipedia

νείς δεν μπορεί να είναι απολύτως σίγουρος ποια κατεύθυνση του σφαιρικού πλανήτη μας είναι προς τα πάνω καθώς περιστρέφεται στο σύμπαν. Και ενώ η πυξίδα μπορεί να δείχνει αξιόπιστα προς τον βορρά προς το παρόν, κάθε μερικές εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια περίπου το μαγνητικό πεδίο της Γης αντιστρέφεται και οι μαγνητικοί πόλοι βορράς και νότος αλλάζουν ξαφνικά θέση. Όταν συμβεί αυτό, θα αναποδογυρίσουν όλοι οι χάρτες μας ή θα βάψουμε κόκκινο το άλλο άκρο της βελόνας της πυξίδας; Και αν δεν υπάρχει τίποτα σταθερό ή μόνιμο για τον βορρά, τον νότο, την ανατολή και τη δύση, ποιες άλλες γεωγραφικές βεβαιότητες μπορεί να ταλαντευτούν και να εξασθενίσουν;

Μια επίσκεψη στον καθεδρικό ναό του Χέρεφορντ στην Αγγλία για να δούμε τον *Marra Mundi* (τον Παγκόσμιο Χάρτη, περ. 1300) αποκαλύπτει τον κόσμο να περιστρέφεται γύρω από έναν ριζικά διαφορετικό άξονα. Είναι ένας έξοχος σωζόμενος χάρτης T-O. Σε αυτόν, η ανατολή βρίσκεται εκεί όπου σήμερα είναι ο βορράς, τοποθετώντας την Ασία στην κορυφή, ενώ η δυτική Ευρώπη υποβιβάζεται στην κάτω αριστερή πλευρά. Από το κέντρο του *Marra Mundi* ως το κάτω μέρος του εκτείνεται μια στενόμακρη Μεσόγειος, με υπερβολικά σχεδιασμένους τους ποταμούς Ντον και Δνείπερο, καθώς και ένα στενό Αιγαίο και μια Μαύρη Θάλασσα που σχηματίζουν την αριστερή πλευρά του «T», ενώ ο Νείλος και το δέλτα του συμπληρώνουν τη δεξιά πλευρά του «T».

Η πλοήγηση δεν ήταν ο πρωταρχικός στόχος αυτών των χαρτών. Απεναντίας, οι ήπειροι ήταν το φόντο ενός ιερού τοπίου. Ο *Marra Mundi* διατηρεί τον τρόπο που οι λόγιοι του 13ου αιώνα ερμήνευαν τον κόσμο τόσο πνευματικά όσο και γεωγραφικά. Στο κέντρο βρίσκεται η Ιερουσαλήμ. Μια λεπτομερής παρατήρηση του πρωτοτύπου με τρισδιάστατη σάρωση αποκάλυψε το μικροσκοπικό σημάδι ενός σημείου του ορίζοντα εκεί όπου βρίσκεται η πόλη στο κέντρο του χάρτη από περγαμηνή. Αυτό το σημάδι θα ήταν εκεί όπου ο χαρτογράφος τοποθέτησε την πυξίδα για να σχεδιάσει τον εξωτερικό κύκλο που σχηματίζει τις άκρες αυτού του κόσμου: το «Ο». Επικαλυμμένα στις ηπείρους υπάρχουν σχέδια του ανθρώπινου κόσμου μαζί με επικρατούντες μύθους, θρύλους καθώς και θαύματα. Αληθινοί καθεδρικοί, μικρές και μεγάλες πόλεις –συμπεριλαμβανομένων των Παρισίων, της Ρώμης, της Πέτρας, της Δαμασκού και του Χέρεφορντ– βρίσκονται δίπλα σε θαύματα του αρχαίου κόσμου, όπως ο Κολοσσός της Ρόδου, ο Φάρος της Αλεξάνδρειας, και σε αναφορές στις εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο χάρτης περιλαμβάνει επίσης απεικονίσεις βιβλικών γεγονότων και τόπων, μεταξύ άλλων της Κιβωτού του Νώε, του Κήπου της Εδέμ, των βυθισμένων πόλεων των Σοδόμων και των Γομόρρων, του Πύργου της Βαβέλ και του χωρισμού της Ερυθράς Θάλασσας.

Στον χάρτη υπάρχουν παράξενοι λαοί, από μια φιγούρα με χιονοπέδιλα στη Νορβηγία μέχρι τον μονόφθαλμο βασιλιά των Αιθιοπών, καθώς και φυτά, ζώα, πουλιά, πλάσματα –πραγματικά και φανταστικά– και εικόνες από την κλασική μυθολογία, όπως ο Λαβύρινθος του Μινώταυρου στην Κρήτη, το Χρυσόμαλλο Δέρας και οι Ηράκλειες Στήλες στα Στενά του Γιβραλτάρ.

Όσο πιο πολύ απομακρύνεστε από την Ευρώπη, τόσο περισσότερο ο κόσμος κατοικείται από τέρατα και θηρία. Παράξενοι λαοί και πλάσματα όπως οι ακέφαλοι Βλέμμυες ή Στερνόφθαλμοι, οι Σκιάποδες με το γιγάντιο μοναδικό τους πόδι, οι σπηλαιόβιοι Τρωγλοδύτες, οι Κυνοκέφαλοι, οι Πανώτιοι τυλιγμένοι στα μεγάλα τους αυτιά, καθώς και ένας γρύπας φύλακας των σμαραγδιών, ένα τερατώδες πτηνοκέφαλο πλάσμα, και οι ανθρωποφάγοι Ισσηδόνες, όλοι τους ενεδρεύουν στις παρυφές του γνωστού κόσμου. Στον χάρτη, το μυθικό και το υλικό συνυπάρχουν σε έναν κόσμο όπου «τα πάντα συλλαμβάνονται και διατηρούνται, παρελθόν και παρόν, κοντά και μακριά». Ο *Mapra Mundi* είναι μια μεγαλειώδης δήλωση για έναν κόσμο «σχεδιασμένο από τον Θεό», μέρος του οποίου ήταν ένα εντυπωσιακό και τρομακτικό παράθυρο προς ένα βασίλειο πέρα από την Ευρώπη, που μοιραία τρομοκρατούσε τον θεατή. Οι φανταστικές γεωγραφίες μπορούν να παραμένουν για πολύ καιρό στη μνήμη, και την εποχή των αποικιών στους επόμενους αιώνες, όταν οι Ευρωπαίοι όλο και περισσότερο ανακάλυπταν την Ασία, την Αφρική και αργότερα τη Βόρεια και τη Νότια Αμερική, πήγαιναν εκεί περιμένοντας να βρεθούν αντιμέτωποι με τέτοια τέρατα.

Ωστόσο, οι χάρτες T-O δεν ήταν ο μοναδικός τρόπος απεικόνισης του κόσμου εκείνη την περίοδο. Στα μέσα του 12ου αιώνα, ο Μουχάμαντ αλ-Ιντρίσι δημιούργησε ένα από τα μεγαλύτερα έργα μεσαιωνικής γεωγραφίας και χαρ-

τογραφίας. Ο αλ-Ιντρίσι γεννήθηκε σε μια αρχοντική οικογένεια στη Θέουτα στο Μαρόκο. Σπούδασε στην Κόρδοβα, και από τα δεκαέξι ταξίδεψε εκτενώς στη Μεσόγειο, την Ανατολία, τη βορειοδυτική ακτή της Ιβηρικής Χερσονήσου, ακόμα και στην Αγγλία. Γύρω στο 1138 τον προσκάλεσε στο Παλέρμο ο Νορμανδός βασιλιάς της Σικελίας Ρογήρος Β΄, που βασιλεύει από το 1130 έως το 1154. Ο βασιλιάς θεωρούσε πιθανώς την ευγενή καταγωγή του αλ-Ιντρίσι χρήσιμη για την προώθηση των πολιτικών του στόχων στη Δυτική Μεσόγειο, όμως οι χάρτες του αλ-Ιντρίσι ήταν ό,τι θα άλλαζε τον τρόπο θεώρησης του κόσμου.

Το αριστούργημα του αλ-Ιντρίσι, ο χάρτης *Tabula Rogeriana*, συμπληρώθηκε μέσα σε δεκαπέντε χρόνια και αποτελείται από εβδομήντα τοπικούς χάρτες του κόσμου με συνοδευτικό κείμενο στα αραβικά. Ο *Tabula Rogeriana* ήταν το αξιοθαύμαστο προϊόν της συσσώρευσης χαρτογραφικών και γεωγραφικών γνώσεων εκείνης της εποχής, με τους χάρτες του να απεικονίζουν τις αναγνωρίσιμες, αν και δυσανάλογες, ηπείρους της Ευρώπης και της Ασίας, καθώς και το βόρειο τμήμα της Αφρικής. Ο αλ-Ιντρίσι ακολούθησε την πτολεμαϊκή χαρτογραφική σχολή – με τις καταβολές της στη *Γεωγραφία* του Πτολεμαίου –, αλλά επηρεάστηκε επίσης από τους μουσουλμάνους χαρτογράφους της Γεωγραφικής Σχολής του Μπαλκί, των οποίων οι χάρτες είναι προσανατολισμένοι με τον νότο στην κορυφή και τη Μέκκα στο κέντρο. Συνδυάζοντας ελληνικές και αραβικές γνώσεις με δικές του παρατηρήσεις από πρώτο χέρι και αναφορές από ταξιδιώτες, το έργο του αλ-Ιντρίσι παρέμεινε ο ακριβέστερος παγκόσμιος χάρτης για τους επόμενους τρεις αιώνες. Ενώ ο κόσμος του αλ-Ιντρίσι δείχνει «αναποδογυρισμένος» σε σχέση με την επικρατούσα εικόνα για τον κόσμο σήμερα, ο *Tabula Rogeriana* παραμένει μια επαναστατική και αξιοσημείωτα ακριβής αναπαράσταση του κόσμου, πολύ ανώτερη από τις σύγχρονες απεικονίσεις του κόσμου στη χριστιανική Ευρώπη.

Μόνο όταν η μεσαιωνική εποχή παραχώρησε τη θέση της σε μια Εποχή Ανακαλύψεων, και στην Αναγέννηση, υπήρξε μια επιστροφή στην Ευρώπη σε μια πιο ακριβή γεωγραφικά απεικόνιση των ηπείρων. Ο 15ος και ο 16ος αιώνας σηματοδότησαν μια ανανέωση του ενδιαφέροντος για την ελληνική και τη ρωμαϊκή γνώση, και την ανάκτηση της κληρονομιάς του Πτολεμαίου, η οποία είχε χαθεί για το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης για περισσότερα από χίλια χρόνια. Και πάλι ωστόσο, λιγοστοί λόγιοι της Αναγέννησης αμφισβήτησαν το βασικό σύστημα των ηπείρων που είχε καθοριστεί στην αρχαιότητα, και απλώς αναπαρήγαγαν τους τριμερείς διαχωρισμούς της μεσαιωνικής χαρτογραφίας. Έτσι, το ηπειρωτικό σχέδιο απέκτησε μεγαλύτερο κύρος και σπου-

δαιότητα καθώς οι ανθρώπινες και φυσικές γεωγραφίες αυτών των τόπων κατηγοριοποιούνταν και οριοθετούνταν με ολοένα μεγαλύτερη ακρίβεια.

Ωστόσο, καθώς οι χαρτογράφοι και οι γεωγράφοι της Αναγέννησης σχεδίαζαν όλο και πιο ακριβείς χάρτες της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής, βρέθηκαν ξαφνικά αντιμέτωποι με ένα «κοσμολογικό σοκ» επικών διαστάσεων. Η αναπάντεχη ανακάλυψη της Αμερικής έφερε στο φως ένα νέο γεωγραφικό πρόβλημα. Διασχίζοντας τον Ατλαντικό – αρχικά αναζητώντας την Ασία –, ένας Γενοβέζος θαλασσοπόρος ονόματι Χριστόφορος Κολόμβος, όπως και Πορτογάλοι, Ισπανοί και Φλωρεντινοί εξερευνητές, βρέθηκαν όλοι μπροστά στην άβολη ύπαρξη ενός νέου κόσμου. Η «ανακάλυψη» της Βόρειας και της Νότιας Αμερικής συνέτριψε την επικρατούσα και θεϊκά καθορισμένη δομή του κόσμου. Χρειαζόταν επείγοντως να βρεθεί χώρος στους παγκόσμιους χάρτες για μια νέα ήπειρο.

Αυτή η στιγμή αποτυπώνεται στον εκπληκτικό χάρτη του Γερμανού χαρτογράφου Μάρτιν Βαλντζεμίλερ *Universalis Cosmographia* (1507). Το 2003 έγινε ο πιο ακριβός χάρτης τον κόσμο όταν η Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου των Ηνωμένων Πολιτειών τον αγόρασε από τον πρίγκιπα Γιοχάνες Βάλντμπουργκ-Βόλφεγκ για 10 εκατομμύρια δολάρια. Η αξία του αντανακλούσε την άποψη πως αυτός ο χάρτης ήταν κατ' ουσίαν το «πιστοποιητικό γέννησης της Αμερικής». Στον *Universalis Cosmographia*, ο Βαλντζεμίλερ απεικόνισε – για πρώτη φορά σε παγκόσμιο χάρτη – ένα χωριστό δυτικό ημισφαίριο με τον Ειρηνικό ως διαχωριστικό ωκεανό. Φτιάχτηκε στον απόηχο των ταξιδιών του Φλω-

ρεντινού εξερευνητή και θαλασσοπόρου Αμέριγκο Βεσπούτσι (1454-1512), ο οποίος ισχυρίστηκε ότι υπήρχε ένας Νέος Κόσμος ως ξεχωριστή χερσαία μάζα μετά τα ταξίδια του το 1501-1502. Ο Βαλντζεμίλερ τίμησε τον Βεσπούτσι ονομάζοντας αυτά τα εδάφη «Αμερική» και, κάνοντάς το, βάφτισε μια «νέα» ήπειρο κι έναν «νέο» κόσμο.

Μέχρι τα τέλη πλέον του 17ου αιώνα, άτλαντες που δημιουργούνταν στην Ευρώπη έδειχναν ξεκάθαρα τον κόσμο διαιρεμένο σε τέσσερις κύριες χερσαίες μάζες – την Ευρώπη, την Ασία, την Αφρική και την Αμερική. Την ίδια περίοδο, οι χαρτογράφοι αντιμετώπιζαν ένα βασανιστικό πρόβλημα που είχε απασχολήσει και τους αρχαίους Έλληνες: πού να τοποθετήσουν το σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Η πρόοδος στις γεωγραφικές γνώσεις και τις χαρτογραφικές τεχνικές έθετε δύσκολα ερωτήματα σχετικά με το πού ακριβώς άρχιζαν και τελείωναν αυτές οι δύο ήπειροι. Οι γνώσεις από τις εξερευνήσεις και οι ανακαλύψεις προς την ανατολή έβαζαν στους Ευρωπαίους χαρτογράφους ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα: η Ευρώπη και η Ασία ήταν σταθερά συνδεδεμένες μεταξύ τους και δεν υπήρχε κάποιο σημαντικό υδάτινο σώμα να τις χωρίζει καθαρά.

Για τους αρχαίους Έλληνες, οι τόποι πέρα από τις βόρειες ακτές της Αζοφικής Θάλασσας ήταν σε μεγάλο βαθμό *terrae incognitae*. Αυτό αποτελούσε ευτυχή συγκυρία για τους γεωγράφους της αρχαιότητας και τους διαδόχους τους στον πρώιμο Μεσαίωνα, καθώς τους επέτρεψε να διατηρήσουν μια απλή, τριμερή ηπειρωτική διαίρεση. Για να ξεχωρίσουν τις δύο ηπείρους, η μικρή και ρηχή Αζοφική Θάλασσα, η οποία συνδέεται με τη Μαύρη Θάλασσα μέσω του πορθμού Κερτς, μεγάλωσε και επεκτάθηκε βορείως, αφήνοντας απλώς έναν στενό ισθμό προς τον βορρά που συνέδεε την Ευρώπη και την Ασία με την Αρκτική Θάλασσα στην άλλη πλευρά. Για να ολοκληρωθεί αυτό το «φυσικό» σύνορο μεταξύ των ηπείρων, αυτή η λεπτή λωρίδα γης τεμνόταν από τον ποταμό Ντον, που υποτίθεται ότι έρεε νότια από την πηγή του στην Αρκτική και εξέβαλλε στην Αζοφική Θάλασσα. Σε αυτούς τους χάρτες, η τοποθέτηση ενός μεγάλου βόρειου ποταμού και μιας εκτεταμένης θάλασσας αντανάκλούσε μια λογική για το πώς έπρεπε να είναι ο κόσμος παρά για το πώς ήταν πραγματικά.

Ήταν μια απεικόνιση του κόσμου που ολοένα και περισσότερο ερχόταν σε αντίθεση με ό,τι αποκαλυπτόταν στο ανατολικό άκρο της Ευρώπης. Μέχρι τον 16ο αιώνα, οι γεωγράφοι και οι χαρτογράφοι έπρεπε να προσαρμοστούν στην ιδέα ότι ο ποταμός Ντον δεν πήγαζε επ' ουδενί από κάπου βόρεια κοντά στην Αρκτική Θάλασσα και ότι η Αζοφική Θάλασσα ήταν πολύ μικρότερη απ' όσο την ήθελαν με τη ζωηρή τους φαντασία. Ωστόσο, η διαίρε-

ση μεταξύ Ευρώπης και Ασίας –που είχε εδραιωθεί σχεδόν δύο χιλιετίες νωρίτερα και είχε αποκτήσει ιερή σημασία μέσω των χριστιανικών ερμηνειών– αποδείχθηκε πεισματικά δύσκολο να αποκηρυχθεί. Η επίλυση αυτής της έντασης θα περιλάμβανε ένα δραματικό άλμα της γεωγραφικής φαντασίας. Απαιτούσε πυρετώδεις προσπάθειες για τον καθορισμό ενός νέου συνόρου ανάμεσα στις δύο ηπείρους, κάτι που θα συνεπαγόταν τελικά τη δημιουργία, τουλάχιστον στο μυαλό, αδιάβατων οροσειρών και φαρδιών φαραγγιών αντάξιων ενός ηπειρωτικού διαχωρισμού.

Οι πρώτες προσπάθειες ανακατασκευής αυτής της διαίρεσης, κατά τον 16ο και τον 17ο αιώνα, περιλάμβαναν διάφορες διαδρομές ποτάμιων οδών –συμπεριλαμβανομένων των ποταμών Βόλγα, Κάμα ή Τσουλμάν, Ντβίνα, Πετσόρα και Ομπ στη Ρωσία–, οι οποίες προτάθηκαν ως βόρειες συνέχειες του Ντον. Η ελπίδα ήταν ότι αυτές οι υδάτινες οδοί θα μπορούσαν να διατηρήσουν ένα αποδεκτό και οικείο ηπειρωτικό σύνορο έως την Αρκτική και, με αυτό τον τρόπο, να διαφυλάξουν την επικρατούσα συμμετρία των ηπείρων. Ωστόσο, αυτές οι λύσεις απλώς δημιούργησαν νέα προβλήματα, καθώς οι ποταμοί δε συνδέονταν εκεί όπου κατέληγαν ή, σε κάποια σημεία, είχαν τέτοιο πλάτος που δεν ανταποκρινόταν στη μεγαλοπρέπεια που απαιτούνταν για έναν ηπειρωτικό διαχωρισμό.

Χρειάστηκε μια ριζοσπαστική παρέμβαση από έναν Σουηδό αξιωματικό του στρατού, τον Φίλιπ Γιόχαν φον Στράλενμπεργκ (1676-1747), για να δοθεί η απαραίτητη σπίθα φαντασίας ώστε να διατηρηθεί η διαίρεση μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Για τον Στράλενμπεργκ, δεν ήταν ένας ποταμός αλλά η οροσειρά των Ουραλίων που θα μπορούσε να γίνει το φράγμα ανάμεσα στις δύο ηπείρους. Εξέθεσε την πρότασή του σε ένα βιβλίο και έναν χάρτη, που εκδόθηκαν το 1730, όπου τα Ουράλια αναφέρονταν ρητά ως το κύριο τμήμα του συνόρου μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Στο νότιο άκρο τους, εξέτρεψε το σύνορο προς δυσμάς, κατά μήκος των ποταμών Σαμάρα και Βόλγα, μέχρι ένα σημείο γύρω από το Τσαρίτσιν (Βόλγκογκραντ), όπου ο Βόλγας ρέει πιο κοντά στον Ντον. Στην επίπεδη αγροτική γη μεταξύ αυτών των ποταμών τοποθετήθηκαν βολικά στον χάρτη του μερικοί λόφοι για να καλύψουν αυτό το κενό, και το ηπειρωτικό σύνορο ακολουθούσε ύστερα την τελευταία βραχεία έκταση του Ντον έως την Αζοφική Θάλασσα και τελικά μέχρι τη Μαύρη Θάλασσα. Ήταν μια καινοτομία που γρήγορα υιοθέτησαν οι Ρώσοι διανοούμενοι της εποχής, ιδιαίτερα όσοι ήθελαν να στηρίξουν το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα εξευρωπαϊσμού του πρώτου αυτοκράτορα και τσάρου της Ρωσίας, του Μεγάλου Πέτρου.

Κατά τη μακρά βασιλεία του Πέτρου (1682-1725), η Αγία Πετρούπολη –που

βρίσκεται στη Βαλτική Θάλασσα και ονομάστηκε έτσι προς τιμήν του– ιδρύθηκε το 1703 σαν ένα μεγάλο παράθυρο προς την Ευρώπη. Η γη όπου οικοδομήθηκε η Αγία Πετρούπολη καταλήφθηκε ως αποτέλεσμα των νικών της Ρωσίας επί του βόρειου αντιπάλου της, της Σουηδίας, κατά τον Μεγάλο Βόρειο Πόλεμο (1700-1721), εξαιτίας του οποίου ο Στράλενμπεργκ πέρασε δεκατρία χρόνια ως φυλακισμένος στη δυτική Σιβηρία. Την ίδια στιγμή που κέρδιζε εδάφη εις βάρος της Σουηδίας, η Ρωσία επεκτεινόταν επίσης ταχέως προς ανατολάς, ωθούμενη από την αναζήτηση πολύτιμων γουναρικών. Μέχρι τα τέλη πλέον του 18ου αιώνα, η Ρωσία εκτεινόταν σε όλη την Ευρασία, από τη Βαλτική Θάλασσα έως την Αλάσκα. Αυτή η επέκταση, μαζί με τη θυελλώδη μεταμόρφωση που επέφερε στη ρωσική κοινωνία ο Πέτρος προς κάτι που έμοιαζε με ευρωπαϊκό κράτος, προσέδωσε στο σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας έντονη πολιτική σημασία.

Μετά τον θάνατο του Πέτρου, ένας υπέρμαχος της συνέχισης των μεταρρυθμίσεων του ήταν ο πολιτικός και ιστορικός Βασίλι Νικίτιτς Τάτιστσεφ (1686-1750). Ο Τάτιστσεφ ήταν σύγχρονος του Στράλενμπεργκ, ισχυριζόμενος μάλιστα ότι πρότεινε στον Στράλενμπεργκ την ιδέα για τα Ουράλια ως σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, και είχε συμβουλευτεί τον Σουηδό αξιωματικό στη Σιβηρία και, ξανά, μετά την επιστροφή του στη Σουηδία. Για τον Τάτιστσεφ, ένα ηπειρωτικό σύνορο στα Ουράλια θα επιβεβαίωνε κατηγορηματικά τον ιστορικό πυρήνα της Ρωσίας ως ευρωπαϊκό δυτικά αυτού του συνόρου, ενώ η Σιβηρία και οι άλλες ρωσικές περιοχές –προς ανατολάς– θα κατατάσσονταν σε μια αποικιακή σφαίρα στην Ασία, η οποία ήταν κατάλληλη για εγκατάσταση, διακυβέρνηση από μια κεντρική εξουσία και εκμετάλλευση. Αν και τα Ουράλια δεν είχαν ποτέ πριν θεωρηθεί σοβαρά ως διαχωριστική γραμμή των ηπείρων, μια φανταστική γεωγραφία τα κατέστησε ψηλότερα, ευρύτερα και μακρύτερα, ώστε να διατηρηθεί η διάκριση μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Ήταν μια παραπλάνηση που υιοθετήθηκε με ενθουσιασμό από τους χαρτογράφους τόσο εντός όσο και εκτός Ρωσίας.

Χαράσσοντας το ηπειρωτικό σύνορο στα Ουράλια –και διακρίνοντας καθαρά μια αποικιακή σφαίρα στην Ασία–, η Ρωσία θα μπορούσε ύστερα να υποστηρίξει ότι ήταν ισότιμη με τις αυτοκρατορίες της δυτικής Ευρώπης στην Ισπανία, τη Γαλλία, την Ολλανδία και την Πορτογαλία. Η Ρωσία θα μοιραζόταν με αυτές τις δυνάμεις μια ξεχωριστή πατρίδα η οποία θα ανήκε στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, ενώ θα κυβερνούσε μια πελώρια, μη ευρωπαϊκή αποικιακή περιφέρεια. Αυτό κατέστησε τα Ουράλια Όρη ιδιαίτερα σημαντικά για τη Ρωσία και ισοδύναμα με τα τεράστια υδάτινα σώματα που χώριζαν τα πατρώα εδάφη

των δυτικοευρωπαϊκών αυτοκρατοριών από τα αποικιακά βασίλεια στη Βόρεια και τη Νότια Αμερική, την Αφρική, την Ινδία και τη Νοτιοανατολική Ασία.

Τα Ουράλια ως γραμμή ηπειρωτικής οριοθέτησης ήταν μια πρόταση που στη συνέχεια έτυχε σχεδόν καθολικής αποδοχής στην Ευρώπη τον 19ο αιώνα. Ωστόσο, η κλίμακα αυτών των βουνών δεν ταίριαζε ποτέ ολότελα με την ιδέα των ηπείρων που υποτίθεται πως διαχώριζαν. Το πρώτο από τα μειονεκτήματα ήταν ότι τα Ουράλια είναι κατά τόπους μάλλον μικρά. Δεν είναι το επιβλητικό φράγμα που θα υπονοούσε ο χαρακτηρισμός τους ως ηπειρωτική διαχωριστική οροσειρά. Στην πραγματικότητα, δεν έκαναν τίποτα για να αποτρέψουν τους Κοζάκους στρατιώτες που κατευθύνονταν ανατολικά στα τέλη του 16ου αιώνα, όταν μετέφεραν τα πλοία και τις βάρκες τους πάνω από τις κορυφές των Ουραλίων.

Ακόμα πιο προβληματικό είναι ότι σβήνουν στο νότιο άκρο τους. Καθώς οι κορυφές των Ουραλίων μειώνονται, αποδυναμώνεται και η κατηγορηματική αξίωση από αυτά τα βουνά να προσφέρουν ένα τακτικό και φυσικό σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Η απάντηση σε αυτό το πρόβλημα της φυσικής γεωγραφίας ήταν η δημιουργική φαντασία και η επινόηση μιας πολύπλοκης προέκτασης των συνόρων. Σε μια κατά τι τροποποιημένη εκδοχή της διαδρομής του Στράλενμπεργκ, μία από τις πιο συνηθισμένες παραλλαγές –εγκεκριμένη από τον Τάτιστσεφ– ήταν η προέκταση των συνόρων από το

νότιο άκρο των Ουραλίων κατά μήκος του ποταμού Ουράλη, ο οποίος εκβάλλει στην Κασπία Θάλασσα, όπου το σύνορο στρέφει νοτιοδυτικά και ξαναγίνεται χερσαίο στον Καύκασο. Η ηπειρωτική διαχωριστική γραμμή στη συνέχεια ακολουθεί τον Καύκασο μέχρι την Αζοφική και τη Μαύρη Θάλασσα, διατηρώντας την Τουρκία σταθερά στην Ασία και καταλήγοντας στη Μεσόγειο, επιστρέφοντας σε μια διαίρεση του κόσμου πιο οικεία στους αρχαίους Έλληνες.

Το πρόβλημα με αυτή την καινοτομία είναι ότι οι οροσειρές των Ουραλίων και του Καυκάσου παραμένουν χωρισμένες από ένα προβληματικό κενό σχεδόν χιλίων χιλιομέτρων, που μόνο εν μέρει το γεμίζει ο αδύναμος Ουράλης ποταμός. Παρ' όλα αυτά, η σαφήνεια της ηπειρωτικής διαχωριστικής γραμμής δεν αμφισβητείται σε αναρίθμητους σύγχρονους άτλαντες και χάρτες, με το σύνορο να είναι τόσο προσεκτικά χαραγμένο, που εξανεμίζονται οποιεσδήποτε επιφυλάξεις απομένουν σχετικά με τις φθίνουσες κορυφές των Ουραλίων και τη μέτρια ροή του ποταμού Ουράλη. Από τα μέσα του 18ου αιώνα και μετά, τα Ουράλια ορθώνονταν – στους χάρτες τουλάχιστον – ως το δεσπόζον γεωγραφικό γνώρισμα της οριοθέτησης μεταξύ Ευρώπης και Ασίας.

Για τη Ρωσία ωστόσο, αυτή η φαντασιακή γεωγραφία προκάλεσε νέα προβλήματα, όπως τα εξέθεσε ο Νικολάι Ντανιλέφσκι (1822-1885) στο μείζον έργο του *Ρωσία και Ευρώπη*. Ο Ντανιλέφσκι ήταν ένθερμος υπέρμαχος του πανσλαβισμού και της ιδέας μιας απελευθέρωσης των σλαβικών λαών καθοδηγούμενης από τη Ρωσία. Στο βιβλίο του, ο Ντανιλέφσκι επέκρινε την ιδέα ότι η Ευρώπη με κάποιον τρόπο αντιπροσώπευε την υψηλότερη έκφραση της ανθρώπινης κοινωνικής, πολιτισμικής και πνευματικής ανάπτυξης. Αποδοκίμασε την αδικαιολόγητη αίσθηση ανωτερότητας της Ευρώπης και τη βία στην οικοδόμηση των αυτοκρατοριών. Ως μέρος αυτής της πολεμικής, υποστήριξε πως, από γεωγραφική άποψη, η Ευρώπη δεν ήταν διόλου ήπειρος, αλλά μια απλή χερσόνησος της Ασίας. Για να στηρίξει τα επιχειρήματά του, ο Ντανιλέφσκι χλεύασε την ιδέα των Ουραλίων ως μείζονος συνόρου:

Από την άποψη του υψομέτρου της, αυτή η οροσειρά είναι μία από τις πλέον ασήμαντες, και στη διάσχισή της είναι από τις πλέον εύκολες. Στο μεσαίο τμήμα της, γύρω από το Γεκατερίνμπουργκ (Αικατερινούπολη), [τα Ουράλια είναι τόσο χαμηλά που] άνθρωποι τα διασχίζουν... και ρωτούν τον οδηγό τους: πες μου όμως, αδερφέ, πού ακριβώς βρίσκονται αυτά τα βουνά;... Αν τα Ουράλια κάνουν την Ευρώπη ήπειρο, γιατί να μη θεωρήσουμε και την Ινδία ήπειρο; Εξάλλου, περιβάλλεται από θάλασσα στις δύο πλευρές, και στην τρίτη υπάρχουν βουνά με τα οποία δε συγκρίνονται τα Ουράλια.

Ωστόσο, ο Ντανιλέφσκι επιφύλασσε την απόλυτη περιφρόνησή του για το ποτάμιο τμήμα της ηπειρωτικής διαχωριστικής γραμμής, αναγνωρίζοντας ότι τα Ουράλια «τουλάχιστον είναι κάτι», αλλά νοτιότερα «το σύνορο ανάμεσα στους δύο κόσμους πέφτει στον ποταμό Ουράλη, που είναι ασήμαντος, ένα στενό ποταμάκι με εύρος το ένα τέταρτο του Νέβα [στην Αγία Πετρούπολη] στη συμβολή του, και με όχθες ίδιες ακριβώς».

Η απόρριψη από τον Ντανιλέφσκι ενός τέτοιου συνόρου και ο υποβιβασμός της Ευρώπης, από αυτή τη σκοπιά, στο περιθώριο της Ασίας πρόσφεραν νέες δυνατότητες αναθεώρησης της Ρωσίας ως ενός ενιαίου γεωγραφικού χώρου. Οι περιοχές ανατολικά των Ουραλίων δεν ανήκαν πλέον σε μια αποικιακή σφαίρα, αλλά μπορούσαν να είναι εξίσου «γενέτειρα και πατρίδα» για τη Ρωσία, όσο εκείνες δυτικά των Ουραλίων. Αυτή η ιδέα ήταν ένα όραμα που μια ομάδα Ρώσων εμιγκρέδων διανοούμενων το υλοποίησε με τη μορφή του Ευρασιανισμού τις δεκαετίες του 1920 και του 1930.

Αυτοί οι εμιγκρέδες, που είχαν δραπετεύσει στην Πράγα και στο Παρίσι μετά τον ρωσικό εμφύλιο πόλεμο και την κυριαρχία των μπολσεβίκων, λαχταρούσαν μια εναλλακτική λύση στη σοβιετική πραγματικότητα και παράλληλα νοσταλγούσαν μια απύουσα πατρίδα. Ένα μέλος της κοινότητας ήταν ο γεωγράφος Πέτερ Σαβίτσκι, ο οποίος επανέλαβε το επιχείρημα ότι η ευρασιατική χερσαία μάζα δε διαχωρίζεται από τα Ουράλια, αλλά ενώνεται από μια σειρά από περιοχές, ή μεγακοινότητες (μεγαοικοσυστήματα), σε ευρείες αδιάσπαστες λωρίδες από τις δυτικές παραμεθόριες περιοχές της Ρωσίας έως τη

Σιβηρία, και είναι απολύτως ανεπηρέαστη από τα Ουράλια. Για τον Σαβίτσκι, αυτές οι μεγακοιότητες με χαρακτηριστική χλωρίδα και πανίδα αποδείκνυαν την ενότητα της Ευρασίας από την Ανατολή προς τη Δύση και το παράλογο μιας φανταστικής ηπειρωτικής διαίρεσης. Έβλεπε τη Ρωσία ως Ευρασία –«έναν ενιαίο γεωγραφικό κόσμο από μόνη της»–, η οποία δεν ανήκε ούτε στην Ευρώπη ούτε στην Ασία. Με αυτό τον τρόπο, η Ρωσική Αυτοκρατορία μπορούσε να χαρτογραφηθεί στο σύνολό της ως νέα ήπειρος.

Ωστόσο, ο κόσμος δεν ήταν έτοιμος για τη ριζοσπαστική εναλλακτική πρόταση είτε του Ντανιλέφσκι είτε του Σαβίτσκι, αντί της καθιερωμένης γεωγραφικής τάξης. Πολύ πριν από την παρέμβαση του Ντανιλέφσκι, το ηπειρωτικό σύνορο είχε συμπληρωθεί με τρόπο χειροπιαστό, με σημάδια στο έδαφος, που αντιστοιχούσαν σε εκείνα στους χάρτες και στη φαντασία. Σε απόσταση μίας ώρας περίπου με το αυτοκίνητο από το Γεκατερίνμπουργκ, ανατολικά των Ουραλίων, υψώνεται μια στήλη που ανεγέρθηκε τη δεκαετία του 1830 για να σηματοδοτήσει το σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας. Ωστόσο, αυτός ο μεγαλοπρεπής μονόλιθος δε βρίσκεται πάνω σε κάποια ψηλή κορυφή ή πάνω από έναν μεγάλο ποταμό, αλλά σε ένα ήσυχο και απομονωμένο ξέφωτο δάσους. Η ανέγερση της γιγάντιας μαρμάρινης στήλης στο μέσο του πουθενά θα αποτέλεσε τεράστιο επίτευγμα της μηχανικής για εκείνη την εποχή. Στο βαρύ σκούρο μάρμαρο της βάσης του είναι χαραγμένη η λέξη «Ευρώπη» (Европа) από τη μια μεριά και «Ασία» (Азия) από την άλλη. Στην κορυφή της βρίσκεται ο δικέφαλος αετός της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, να κοιτάζει ταυτόχρονα προς ανατολάς και προς δυσμάς – προς την Ευρώπη και την Ασία.

Του συγγραφέα

Λίγο νοτιότερα, στον αυτοκινητόδρομο που οδηγεί από το Γκατερίνμπουργκ στη Μόσχα, υπάρχει ένα νεότερο και πολύ μικρότερο μνημείο ύψους περίπου 4 μέτρων. Θυμίζει μικρό, στιλιζαρισμένο Πύργο του Άιφελ και στη βάση του είναι επίσης γραμμένες στα ρωσικά οι λέξεις «Ευρώπη» και «Ασία». Τοποθετημένο σε έναν σταθμό εξυπηρέτησης αυτοκινητιστών στον αυτοκινητόδρομο, αυτό το σημάδι που δείχνει την ηπειρωτική διαχωριστική γραμμή δέχεται πολύ πιο τακτικές επισκέψεις από διερχόμενους οδηγούς και τουρίστες απ' ό,τι το απόμερο τσαρικό μνημείο. Στον ίδιο σταθμό υπάρχει επίσης μια αναμνηστική πέτρα προς τιμήν του Τάτισσεφ, και έχουν γίνει και τα δύο δημοφιλή σημεία φωτογράφισης. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι δεν υπάρχει κάποιο σημαντικό ή ιδιαίτερο γεωγραφικό γνώρισμα –ούτε βουνοκορφές, ούτε ορμητικοί ποταμοί– που να υποδηλώνει το σύνορο ανάμεσα στις ηπείρους. Αντιθέτως, υπάρχουν τεχνητά σημάδια που δεν ακολουθούν γεωλογικά και φυσικά χαρακτηριστικά του τοπίου, αλλά γραμμές χαραγμένες με μελάνι σε έναν χάρτη.

Μακριά από τα Ουράλια, οι ήπειροι ξετυλίζονται επίσης στη ρωσική ακτή του Ειρηνικού, όπου στην πόλη λιμάνι του Βλαδιβοστόκ ο ήλιος ανατέλλει και δύει στην «Ανατολή». Το Βλαδιβοστόκ βρίσκεται σε μια χερσόνησο, και ο ήλιος παραμένει για μεγάλο χρονικό διάστημα στον βραδινό ουρανό πάνω από τον Κόλπο του Αμούρ προτού βυθιστεί πίσω από τους χαμηλούς λόφους στην άλλη πλευρά. Σε αυτό το μαγευτικό σκηνικό αποτυπώνεται η απεραντοσύνη της Ρωσίας, καθώς πίσω από αυτούς τους λόφους βρίσκεται η Κίνα. Στο Βλαδιβοστόκ, όπου πολλοί κάτοικοι αυτοπροσδιορίζονται ως μέρος της Ευρώπης, όλη η Κίνα –και μεγάλο μέρος της Ασίας– εκτείνεται προς δυσμάς. Δέκα ζώνες ώρας από το Λονδίνο, και επτά από τη Μόσχα, το Βλαδιβοστόκ είναι μια Ευρώπη πέρα από την Άπω Ανατολή. Από εδώ, τα σημεία του ορίζοντα περιστρέφονται και οι φαντασιακές γεωγραφίες της Ευρώπης και της Ασίας, της Ανατολής και της Δύσης, του απωανατολικού κόσμου και του δυτικού, τρεμοπαίζουν και λαμπυρίζουν στο βραδινό φως.

Είναι μια υπενθύμιση ότι κάθε ηπειρωτικό σύνορο είναι τόσο προϊόν ιδεών και φαντασίας όσο και φυσικής γεωγραφίας. Ως προς το σύνορο Ευρώπης-Αφρικής, η μεσογειακή ακτογραμμή θεωρείται ευρέως το νοτιότερο άκρο της Ευρώπης. Ωστόσο, για τον Βρετανό γεωγράφο, ιμπεριαλιστή και πολιτικό σερ Χάλφορντ Μακίντερ (1861-1947), το σύνορο της Ευρώπης δε θα έπρεπε να βρίσκεται εκεί αλλά νοτιότερα. Ο Μακίντερ εξέτασε το ζήτημα από την άποψη της διάκρισης των φυλών, και όπως το έβλεπε: «το νότιο σύνορο της Ευρώπης ήταν και είναι η Σαχάρα και όχι η Μεσόγειος».

Οι ήπειροι, τα σύνορα, τα έθνη, η οικονομική ανάπτυξη και η εδαφική κυριαρχία βρίσκονται στο επίκεντρο των τρεχουσών παγκόσμιων συγκρούσεων, και το βιβλίο του Πολ Ρίτσαρντσον τα αναλύει με μοναδική ακρίβεια. Οι ΜΥΘΟΙ ΤΗΣ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΣ φέρνουν την πολιτική γεωγραφία στο προσκήνιο ως εργαλείο για να κατανοήσουμε τις προκλήσεις του 21ου αιώνα.

Ένα προκλητικό και σημαντικό βιβλίο.

Jerry Brotton, συγγραφέας

Με εξονυχιστική και πυρετώδη γραφή, ο Πολ Ρίτσαρντσον διαλύει οκτώ μύθους που λέμε στους εαυτούς μας για τη γεωγραφία. Έπειτα από αυτό το βιβλίο, κανένα δελτίο ειδήσεων, κανένας χάρτης, κανένα ταξίδι δε θα σας φανεί ξανά το ίδιο.

David Rooney, συγγραφέας

Εξαιρετικό. Αλλάζει άρδην το πώς βλέπουμε τον κόσμο από το πρώτο κεφάλαιο και στη συνέχεια το κάνει άλλες επτά φορές. Θα αλλάξει για πάντα τον τρόπο που βλέπετε τους χάρτες.

John Elledge, συγγραφέας

Μετάφραση: Μιχάλης Μακρόπουλος

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ.ΣΗΣ. 30309